

- ⁴⁵ Там само. – Спр. 66457. – Т. 5. – Арк. 6.
- ⁴⁶ ДА СБУ. – Спр. 40682-ФП. – Арк. 9.
- ⁴⁷ ДА СБУ, м. Хмельницький. – Спр. 23526. – Арк. 224 зв.
- ⁴⁸ Pamiętnik Kijowski. – Londyn, 1966 – Т. 3. – S.143.
- ⁴⁹ ДА СБУ. – Спр. 68067-ФП. – Т. 7. – Арк. 21.
- ⁵⁰ ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 52795. – Арк. 36 зв., 54.
- ⁵¹ ДА СБУ. – Спр. 68067-ФП. – Т. 32. – Арк. 188.
- ⁵² Skalski T., ks. Вказ. пр. – S.134.
- ⁵³ Там само. – S.140.
- ⁵⁴ Pieta M. Вказ. праця. – S.131.
- ⁵⁵ Цит. за зб.: Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – Москва, 1964. – Т. 2: Ноябрь 1918 г. – апрель 1920 г. – С.542.
- ⁵⁶ ДА СБУ. – Спр. 68067-ФП. – Т. 7. – Арк. 71–71 зв.
- ⁵⁷ Там само. – Т. 37. – Арк. 97.
- ⁵⁸ А СБУ. – Спр. 68067-ФП. – Т. 9. – Арк. 200–200 зв.
- ⁵⁹ Там само. – Арк. 201.
- ⁶⁰ Piłsudski J. Pisma zbiorowe: Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych. – Warszawa, 1937. – Т. 5. – S. 158–159.
- ⁶¹ ДА СБУ. – Спр. 68067-ФП. – Т. 9. – Арк. 199 зв.
- ⁶² ЦДАГО України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 52795. – Арк. 38.
- ⁶³ Більшовик. – 1920. – 25 черв. [№ 101 (228)].
- ⁶⁴ Див., напр.: Більшовик. – 1920. – 26 черв. [№ 102 (229)]; 2 лип. [№ 107 (234)]; 5 вер. [№ 161 (288)].
- ⁶⁵ Більшовик. – 1920. – 21 жовт. [№ 199 (326)].
- ⁶⁶ Skalski T., ks. – Вказ. пр. – S. 209.
- ⁶⁷ Цит. за кн.: Ченцов В.В. Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки. – Тернопіль, 2000. – С. 258.

Василь Марчук
(Івано-Франківськ)

ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ (1918 - 1919 рр.)

На рубежі ХІХ–ХХ ст., коли в Галичині утворилися перші українські політичні партії, Греко-католицька церква втратила політичне лідерство в суспільному житті. Поза тим священники продовжували брати активну участь у просвітнянському й кооперативному рухах, прямо або опосередковано підтримували українських послів Галицького сейму. У 1914–1918 рр. священництво взяло опіку над легіоном Українських Січових Стрільців, а митрополит Андрей Шептицький освятив його бойовий прапор¹. Як свідчить епістолярій, митрополит найбільше симпатизував Українській національно-демократичній партії, що

репрезентувала самостійницький напрямок в українській політичній палітрі. Він мав постійні контакти з українськими депутатами до австрійського парламенту й сеймовими послами від Галичини та Буковини². Львівський владика схвалював відродження автокефалії Української православної церкви на Наддніпрянщині.

Греко-католицьке духовенство вітало проголошення незалежної Української Народної Республіки у січні 1918 р., взяло активну участь у Листопадовій національно-демократичній революції 1918 р. та розбудові Західно-Української Народної Республіки, уконституйованій тимчасовим основним законом від 13 листопада 1918 р. “Як настав догідний час, по Першій світовій війні, 1918 р., українське католицьке духовенство в Галичині стануло широ в ряди будівництва “своєї хати”, Української Держави, – згадував активний учасник тих подій отець Іван Лебедович. – Перші наради, перші кур’ери до сіл, перша підготовка до перебрання влади на місцях проходила в безліч випадках у священничих домах.”³. Тон у державотворчій діяльності кліру на місцях завдавали владика, насамперед А.Шептицький.

Папа Бенедикт XV пильно стежив за національно-демократичними революціями в Центрально-Східній Європі. Вже на початку листопада 1918 р. він розпорядився, щоб нунцій у Відні увійшов “у приязні відносини з різними націями Австро-Угорської імперії, що тепер створили незалежні держави”. Папа підтвердив, що Апостольський Престол поважає “законні зміни народів, політичні чи територіальні”⁴. Загалом державне будівництво у молодій республіці йшло швидкими темпами. 9 листопада було сформовано уряд, де посаду державного секретаря віросповідання обійняв Олександр Барвінський. Згідно з Тимчасовим Основним законом ЗУНР – низовими органами влади стали повітові комісари зі складу повітових Національних Рад, у діяльності котрих брали участь священники. “На цілому терені відродженої української Галицької держави, – підкреслював історик Церкви української діаспори Григорій Лужницький, – не було ні однієї повітової Української Національної Ради, в якій представник Української Католицької Церкви не займав би чільного місця”⁵.

Десятки священників були серед організаторів переходу влади на Золочівщині, Бродівщині, Сколівщині, Самбірщині, а також містах і містечках – Долині, Рудках, Краківці, Збаражі, Зборові, Угневі. У 1-й декаді листопада 1918 р. вони увійшли до виконавчих і представницьких органів української адміністрації. Зокрема, священники очолювали повітові ради в Городенці (о. Іван Пісецький), Кам’янці-Струмиловій (о. Михайло Цегельський), Ліську (о. Василій Мисик), Печеніжині (о. Іван Майковський), Підгайцях (о. Іван Токар), Радехові (о. Степан

Петрушевич), Стрию (о. Остап Нижанківський), Сяніку (о. Пантелеймон Шпилька), Терехівлі (о. Степан Мохнацький), Щирці й Збаражі (о. Володимир Могильницький). Зрештою була й досить питома вага духовенства в цих радах. Наприклад, у складі Косівської повітової ради з-поміж 25-ти членів було 4 священники, Радеківської – з-поміж 5-ти осіб 2 священники. Зауважимо й те, що кожен десятий член Національної Ради ЗУНР був духовною особою. Комісарами судових повітів Винники, Поморяни та міста Добромиля також працювали священнослужителі. У повітах Бережани, Долина, Зборів, Жовква, Радеків, Турка священники очолювали Харчеві Управи.

Немало їх заангажовувалось і в партійно-політичну діяльність (більшість світської інтелігенції було мобілізовано до австрійського війська й УГА). Зокрема, багато священників поділяло державно-політичні позиції правлячої Української національно-демократичної партії, на з'їзді якої 28-29 березня 1919 р. у Станіславові з-поміж 139-ти делегатів було 20 священників⁶.

Державне будівництво ЗУНР проходило у важких умовах українсько-польської війни. За весь період національно-визвольних змагань Греко-Католицька Церква відігравала важливу роль у становленні органів законодавчої і виконавчої влади ЗУНР, виробленні державницької ідеології, консолідації національно-демократичних сил у боротьбі за незалежність і соборність.

Незважаючи на те, що після падіння Львова 22–23 листопада Андрея Шептицького конфінували у митрополичій палаті (фактично, інтернували), він продовжував відстоювати інтереси ЗУНР і Церкви. За його дорученням Станіславівський єпископ Григорій Хомишин звернувся до мирян з Пастирським листом митрополита, де розпорядився, щоб усі священники згадували у Святих Літургіях Президента Національної Ради Євгена Петрушевича, Українську державу, її уряд та Галицьку армію⁷. Митрополит відмовився підтримувати будь-які стосунки з окупаційною адміністрацією Львова, а невдовзі й архієпископом латинського обряду Юзефом Більчевським через його шовінізм та підтримку мілітарних дій у краї. У листі-відповіді командувачу польськими військами на Галицькому фронті генералові Тадеушу Розвадовському митрополит засвідчив, що залишився українським патріотом і далі захищає греко-католицьке духовенство, яке “з цього боку, як і з іншого боку лінії фронту, продовжує виконувати свої обов’язки”⁸. Така відповідь далася йому нелегко: якраз восени 1918 р. його рідного брата генерала Станіслава Шептицького призначили начальником штабу Війська Польського, тобто він став одним з режисерів польської військової експансії на західноукраїнські землі.

До Галицької армії, її бойових груп, куренів, Окружних військових команд добровільно прийшли або були запрошені “командантами десятки священників-патріотів, які стали польовими духівниками (капеланами). Інші добровільно обслуговували фронтові частини та тилові установи, насамперед шпиталі. Вони розгорнули активну працю в царині патріотичного виховання й піднесення морально-бойового стану старшин та стрільців. Польові духовники Галицької армії перейняли і примножили традиції капеланів Легіону Українських Січових Стрільців та українських полків доби світової війни. Зрештою, більшість із них мали фронтовий досвід. Бл. 100 греко-католицьких священників служили в Галицькій армії, понад 40 з них загинуло на польському, більшовицькому та денікінському фронтах або під час епідемії тифу восени 1919 р.”⁹

“Полеві духовники Української Галицької Армії, – писав колишній Начальний духовник армії, згодом української дивізії “Галичина” отець Василь Лаба, – не тільки що виконували свою душпастирську службу, але теж впоювали боевого духа в стрілецьтво”¹⁰. Зауважимо, що з усіх військових формацій доби визвольних змагань України 1914-1923 рр. інститут польових духівників упроваджено лише в Галицькій армії, котру сучасники вважали найбільш боездатною. Її особовий склад відзначався високими морально-бойовими якостями й дисципліною. До цього спричинилася діяльність військового духовенства й християнська релігійність особового складу. В армії існувала чітка організаційна система польового духівництва, котре очолював Преподобник військового міністерства, недавній капелан Легіону УСС отець Микола Їжак. У складі штабів армії та корпусів створено референтури духівництва, яким підпорядковано відділи духівників бригад, що обслуговували стрілецькі курені й сотні, інші підрозділи¹¹.

Значною подією в житті Греко-католицької церкви став з'їзд у Станіславові 7-8 травня 1919 р., скликаний за дорученням митрополита (який залишався у блокованому Львові) єпископом Григорієм Хомишиним. Понад 200 діячів Церкви, священників і польових духовників прийняли ухвали, скеровані на активізацію Церкви в розбудові Української держави, консолідацію мирян “для укріплення української державності на християнських основах”. З'їзд закликав духовенство й вірних самовіддано працювати й захищати незалежність ЗУНР у боротьбі з ворогами, надіслав вітання воякам Галицької армії¹².

Українсько-польська війна закінчилася поразкою ЗУНР: її уряд і армія відступили за Збруч і поєднали свою долю з Українською Народною Республікою. 25 червня 1919 р. Вища Рада Паризької мирної конференції санкціонувала окупацію Східної Галичини Польщею.

Розпочалася дипломатична боротьба за відновлення незалежності республіки. Між тим, у краї розгорнулися масові репресії проти греко-католицького духовенства. Окупаційні власті продовжували утримувати в ізоляції А.Шептицького й не дозволили йому зустрітися з Ю.Пілсудським, коли глава Другої Речіпосполитої в червні 1919 р. відвідав Львів. Зрештою, митрополитові вдалося передати Пілсудському листа з клопотанням звільнити бл. 1000 заарештованих священників, з яких 612 перебувало у львівських в'язницях¹³.

У серпні А.Шептицький спільно з єпископами Г.Хомишиним і Й.Коциловським провели у Перемишлі спільну нараду й звернулися з пастирським листом до кліру й вірних, де засуджувалася війна, висловлювалися співчуття полеглим за волю України та віра у майбутню перемогу. Але ситуація в краї була дійсно важкою. Лихоліття війни заподіяли величезної шкоди українському народові та його Церкві. “Ще не вигоїлися рани, які завдала нам та нещасна війна, коли нова війна, страшніша і більш жорстока чим перша, потрясла нашою знищеною вітчизною, – зазначалося у Пастирському листі митрополита 26 вересня 1919 р. – Нещасливий був її вислід. Польські війська обсадили цілий край [...]. Тисячі невинних жертв мучаться по в'язницях [...]. Церкви і монастирі вирабовано, майже всі парохії остали без душпастирів.”¹⁴.

До грудня 1919 р. під домашнім арештом у митрополичих палатах перебував і Андрей Шептицький. Усвідомлюючи великий авторитет владики серед краян та у Ватикані, польська влада намагалась усунути його з митрополичого престолу й загалом зі Львова. Варшава пропонувала Папі відкликати А.Шептицького до Рима або перевести до Північної Америки. Водночас польські ксьондзи й преса інспірували широкомаштабну акцію з метою скомпрометувати митрополита. Зокрема, станіславівський воєвода Юристовський видав розпорядження повітовим старостам збирати матеріали, “які звинувачували б Митрополита Шептицького в антипольській діяльності, а також докази, які підтвердили б, що українське духовенство під час російської окупації 1914-1915 рр. схильно ставилося до схизми [...], щоб було також зібрано те, що свідчить про настрої під час українсько-польської війни українського духовенства”¹⁵.

У міжвоєнний період ХХ ст. глава Греко-католицької церкви залишався послідовним захисником морально-етичних засад співжиття українців і поляків та, зрозуміло, національно-державницьких прав вірних йому католиків східного обряду¹⁶. При тому він засуджував також екстремізм праворадикальних сил західноукраїнського суспільства¹⁷.

- ¹ Детальніше див.: Історія релігії в Україні. В 10 т. / Голова редкол. *А. Колодний*. – Київ, 2001. – Т. 4. – С. 338-370; *Литвин М.Р., Науменко К.С.* Історія галицького стрілецтва. – Львів, 1990.
- ² *Расевич В.* Митрополит Андрей (Шептицький) і проблема національно-політичної консолідації українців (1900-1918) // *Ковчег*. – Львів, 2000. – Ч.2. – С.222-223; *Аркуша О.* Парламентська традиція галицьких українців у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. – Львів, 2000. – Вип.6. – С.68-90.
- ³ *Лебедович І.* Полеві духовники Української Галицької Армії. – Вінніпег, 1963. – С. 31.
- ⁴ *Хома Іван.* Апостольський престіл і Україна 1919-1922. – Рим, 1987. – С. 6-7.
- ⁵ *Лужницький Григорій.* Українська Церква між Сходом і Заходом. – Філадельфія: Провидіння, 1954. – С. 544; *Павлишин Олег.* Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад-грудень 1918 року) // *Україна модерна* (Львів). - 1999. - № 2-3. – С. 132-193.
- ⁶ *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття. – Київ: Український письменник, 1993. – С. 381.
- ⁷ *Цвентрош Густав.* Національно-державницькі погляди митрополита Андрія Шептицького й польсько-українська війна 1918-1919 рр. // *Україна-Польща: Історична спадщина й суспільна свідомість: Матеріали конф.* – Київ: Либідь, 1993. – С. 178.
- ⁸ *Футулійчук Василь.* Служба преподобництва УГА // *Українські варіанти*. – 1999. – № 1-2. – С. 70-73.
- ⁹ *Лаба В., о.* Заслужна роля польового духівництва // *Українська Галицька Армія: Матеріали до історії*. - Т. І. – Вінніпег, 1956. – С. 72-73.
- ¹⁰ *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918-1919 рр. – Львів, 1998. – С.188-189.
- ¹¹ *Вісник Державного Секретаріату Військових Справ*. – 1919. – №6. – С.6.
- ¹² *Шах Степан.* Вступне слово // *Лебедович І.* Полеві духовники... – С.19.
- ¹³ *Кривава книга*. – Дрогобич: Відродження, 1994. – С. 75.
- ¹⁴ *Хома І.* Вказ. пр. – С. 51.
- ¹⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУЛ) – Ф. 358. - Оп. 1. - Спр. 32. - Арк. 154.
- ¹⁶ Детальніше див.: Історія релігії в Україні. – Т. 4. – С. 401-442.
- ¹⁷ *Політичний терор і тероризм в Україні*. – Київ, 2002. – С. 548-572.